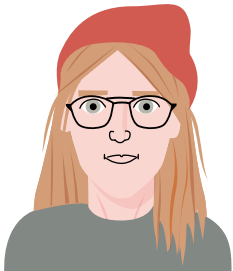
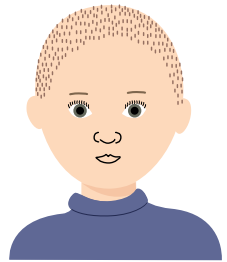
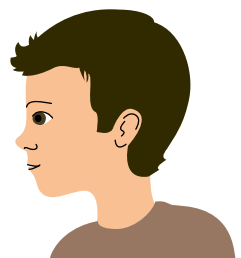
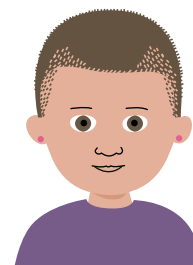
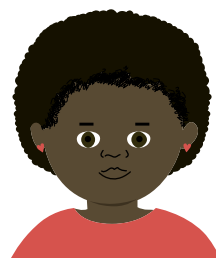
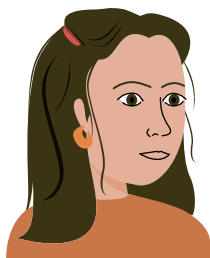
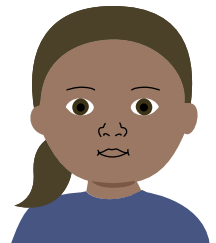
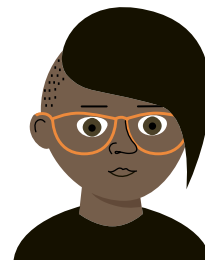
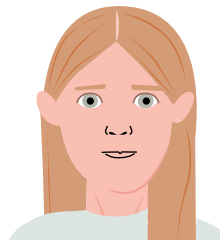
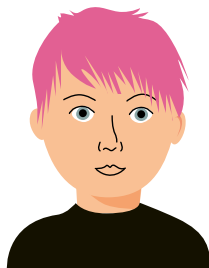
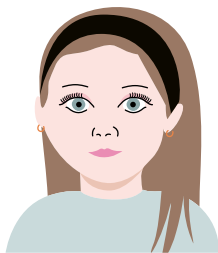
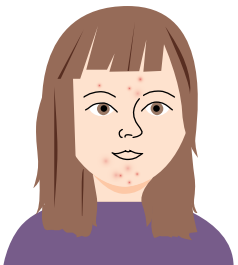


**Apuväline
osallistavaan työhön
koulussa**



– JOHDANTO NORMIT HAASTAVAAN TYÖTAPAAN



Ekvalitan koulustiimi tarjoaa vuodesta 2008 työpajoja, luentoja ja laajempia koulutuskokonaisuuksia tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden parissa eri oppimisympäristöissä. Tiimillä on laaja kokemus näiden teemojen työstämisestä oppilaiden, opiskelijoiden, pedagogien, rehtoreiden, huoltajien, kuntien koulutusvastaavien, henkilöstöpäällikköjen ja ammattiliittojen kanssa.

Kehitämme menetelmä- ja työaineistoja, teemme selvityksiä, raportteja ja suunnittelemme seminaareja. Lue lisää työstämme EKVALITAEDUCATION.FI tai ole yhteydessä KOULUTUS@EKVALITA.FI.



EKVALITA

**Sinun tasa-arvo- ja
moninaisuusasiantuntijasi**

ekvalita.fi

A yellow speech bubble with a tail pointing to the right, containing the main title text.

Apuväline osallistavaan työhön koulussa

– JOHDANTO NORMIT HAASTAVAAN TYÖTAPAAN

Ekvalita

ekvalita.fi

ekvalitaeducation.fi

Apuväline osallistavaan työhön koulussa

– johdanto normit haastavaan työtapaan

ALKUPERÄISTEOS

Lathund för inkluderingsarbetet i skolan

– en introduktion till boken Skapa plats

© Ekvalita, Nina Blomberg

***Kopioi ilomieliin. Viittaamalla toisiimme osoitamme,
että meitä on monta jotka tekevät muutostyötä.***

TEKSTI

Nina Blomberg

TOIMITUS

Cecilia McMullen, kustannustuki

Malin Gustavsson, sisältövastaava

Jacob Töringe, toimeenpanotuki

KÄÄNNÖS

Transfluent Oy

GRAAFINEN ILME JA KUVAT

Hanna Siira

Ensimmäinen painos

PAINO

K-print, 2020

ISBN 978-952-69405-0-2



Julkaistu osittain Stiftelsen Brita Maria Renlunds
minne sr:n tuen avulla

Sisältö

| | |
|--|-----------|
| Alkusanat | 5 |
| Mitä normit haastavaan työtapaan kuuluu? | 6 |
| Mitä normit ovat? | 6 |
| Miksi koulumaailmassa täytyy tehdä työtä rajoittavien ja eristävien normien muuttamiseksi? | 9 |
| Intersektionaalisuus | 10 |
| Normien ulkopuolella oleminen | 11 |
| Etuoikeudet | 12 |
| Työ rajoittavien normien muuttamiseksi koulumaailmassa | 13 |
| Aloita! | 14 |
| Harjoitus: Teflon testi | 14 |
| Muistilista - ota tämä huomioon opetuksessa | 18 |
| Yhdessä opetushenkilökunnan kanssa | 19 |
| Vinkejä toimeenpanoa varten | 19 |
| Harjoitus: Normit meidän koulussamme | 21 |
| VIISI VINKKIÄ normit haastavaan työhön | 23 |
| Harjoituksia | 25 |
| Harjoitus: Hyvä ihminen 1 | 25 |
| Harjoitus: Hyvä ihminen 2 | 26 |
| Harjoitus: Normitietoiset liikennemerkit | 26 |
| Harjoitus: Suvaitseen sinua! | 27 |
| Harjoitus: Vallan väärinkäyttökniikat | 29 |
| Jatka lukemista tai tilaa meiltä koulutus | 31 |
| Lähteet | 31 |
| Ekvalitan malli tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmasta. | 32 |

Tämä vihko toimii apuvälineenä normitietoiseen työhön koulussa ja on lyhennetty versio kirjasta **SKAPA PLATS - EN NORMUTMANANDE BOK FÖR EN MER INKLUDERANDE SKOLA** (käännös Anna tilaa - normit haastava kirja osallistavamman koulun puolesta).
Pyrimme saamaan kirjan käännettyä suomeksi.
Eksvalitan väki haluaa jatkossakin tuottaa materiaalia koulusi tarpeiden mukaisesti. Ole yhteydessä meihin osoitteessa ANNATILAA@EKVALITA.FI. Olet myös lämpimästi tervetullut Facebook-ryhmään ANNA TILAA jakaaksesi vinkkejä ja ideoita, keskustelemaan ja inspiroitumaan yhdenvertaisuustyöstä koulussa.

Alkusanat

Osallisuus koulussa merkitsee sitä, että jokainen saa tuntea olevansa osa ryhmää tai luokkaa ja tuntea yhteisöllisyyttä. Osallisuus on demokraattinen prosessi, joka korostaa kaikkien oppilaiden, opiskelijoiden ja koko henkilökunnan saman arvon ja samat oikeudet. Yhteisöllisyyden tunteen mahdollistaminen edellyttää, että haastamme olevassa olevia normeja. Normit haastava lähestymistapa koulussa tarkoittaa sosiaalisten ja kulttuuristen normien yhteyden tiedostamista ja havaitsemista. Tämän lisäksi normit haastava lähestymistapa tukee sekä opiskelijoiden mahdollisuuksia että henkilöstön valtaa luoda tilaa ja osallistaa. Koulussa tämä tarkoittaa normien tarkastelemista ja haastamista, esim. heteronormia, valkoihoisuusnormia, sukupuolinnormeja ja ulkonäkönormeja. Se merkitsee myös sitä, miten normit ovat yhteydessä etuoikeuksiin ja mahdollisuuksiin elämässä yleensä, mutta erityisesti koulussa, jossa nämä normit voivat olla monelle rajoittavia ja eristäviä. Olemalla normitietoinen koulussa voit myös tarkastella itseäsi ja siirtää painopisteen ”muista” normeihin ja itseesi. Auttamalla sinua tarkastelemaan normeja ja itseäsi autamme sinua samalla näkemään ja tukemaan opiskelijoita ja heidän mahdollisuuksiaan. Normitietoisuus toimii myös työkaluna rajoittavien normien muuttamisessa sekä samojen mahdollisuuksien ja oikeuksien edistämiseksi ja yhteisöllisyyden luomisessa.

Tietoisuudella ja ymmärryksellä voimme yhdessä luoda osallistavamman koulun, jossa kaikki voivat tuntea saavansa olla oma itsensä – koulun, jossa kunnioitamme ja hyväksymme toisemme ja toistemme eroavaisuudet, ja jossa kaikki saavat tilaa.

5.1.2020

Nina Blomberg

FILOSOFIAN, USKONNON, ELÄMÄNKATSOMUKSEN JA TERVEYSTIEDON OPETTAJA

Mitä normit haastavaan työtapaan kuuluu?

Normit haastavaan työtapaan kuuluu se, että sinä opettajana toimit aktiivisesti tasa-arvon puolesta ja syrjintää vastaan.

Tämä tarkoittaa, että:

- työskentelet opetussuunnitelman¹ mukaan. Sen perustana on lasten oikeuksien julistus ja se korostaa tasa-arvon ja demokratian edistämisen tärkeyttä.
- tarkastelet koko maailmaa, muita ihmisiä ja itseäsiikin laajemmassa yhteydessä ja uusista näkökulmista.

Menetelmässä on kyse siitä, että elämäämme rajoittavat ja muun muassa ihmisoikeuksien kanssa ristiriidassa olevat normit tehdään näkyviksi. Menetelmä tukee meitä itsetutkiskelussa, eristävien ja rajoittavien normien kritisoinnissa ja muutoksen luomisessa normeja haastavien ratkaisujen kautta. Normit haastava työtapa on edellytys sille, että koulut voivat onnistua perinpohjaisessa ja ehkäisevässä tasa-arvotyössä.

Mitä normit ovat?

Muutostyön parissa keskitymme sosiaalisiin ja kulttuurisiin normeihin. Nämä normit ovat mielikuvia, ideoita ja kirjoittamattomia sääntöjä siitä, mitä pidetään normaalina, oikeana ja aitona, eli toisin sanoen mitä odotetaan, toivotaan tai vaaditaan, tässä tapauksessa kouluympäristössä. Yksinkertaisesti sanottuna normeissa on kyse siitä, miten meidän odotetaan olevan, ajattelevan, miltä meidän odotetaan näyttävän ja miten käyttäytyvän opiskelijoina² ja opettajina. Normit ovat sääntöjä, joita muun muassa pedagogit ja opiskelijat luovat yhdessä ja joista koulun tunnelma muodostuu. Osa normeista on tarpeen yhteiskunnan toimivuuden kannalta, kun taas jotkut normit rajoittavat ihmisten toimintavapautta ja ovat syrjiviä. Ensinnä mainittuja kutsutaan **osallistaviksi** ja **tukeviksi** normeiksi. Niihin kuuluu toimintaa ja suhtautumistapoja, jotka edistävät turvallisuuden, yhteenkuuluvuuden ja kunnioituksen tunteita. Koulussa voi olla kyse siitä, että tervehditään iloisesti toisia, että

1 Sekä peruskoulun että lukion opetussuunnitelman perustana on lasten oikeuksien julistus, joka korostaa tasa-arvon ja demokratian edistämisen tärkeyttä sekä YK:n ihmisoikeuksien julistuksen noudattamista.

2 Yksinkertaisuuden vuoksi käytetään sanaa ”opiskelija” kaikista koulua käyvistä henkilöistä ikään katsomatta.



sanotaan heti, jos epäkunnioittavia haukkumasanoja käytetään, tai että pedagogi kommentoi rohkaisevasti, jos jollakulla on ollut rankka päivä. Toisia normeja kutsutaan **rajoittaviksi** ja **eristäviksi** normeiksi. Niissä on kyse toiminnasta ja suhtautumisesta, jonka takia ihmiset tuntevat olonsa turvattomaksi, eristetyksi, ohitetuksi tai merkityksettömäksi. Nämä normit voivat ilmetä esimerkiksi hiljaisuuden kulttuurina, mikä tarkoittaa, ettei kukaan halua olla se, joka sanoo, kun jotakin on tapahtunut, että ruokajonossa tönitään tai luokassa tirsutaan, jos joku vastaa tunnilla väärin.

Henkilö, joka sopii normiin, saa valtaa, tietyn aseman ja etuoikeuksia. Esimerkiksi opiskeilijat, jotka elävät normin mukaan, koskien vaikkapa vaatekappa ja mielipiteitä, ovat usein suosittuja koulussa. Koulumaailman normit ovat myös paikallisia ja vaihtelevat eri koulujen, luokkien ja ryhmien välillä. Normit haastavassa työssä tarkastellaan ja muutetaan erityisesti rajoittavia ja eristäviä normeja, mutta osallistavien normien kannustaminen ja vahvistaminen on myös osa tätä työtä.

Esimerkkejä osallistavista normeista koulussa:

- Tervehdimme toisiamme, kun kohtaamme käytävillä.
- Olemme edustettuina ja löydämme itseämme vastaavia henkilöitä oppikirjoista ja opettajien materiaalista, esimerkiksi mukana on eri seksuaalisia suuntauksia edustavia ja vartaloltaan eri kokoisia ihmisiä.
- Koulussa on sukupuolineutraaleja wc-tiloja.
- Erilaiset toimintakyvyt on otettu huomioon opetuksen ja koulun uusien tilojen suunnittelussa.
- Autamme kun joku tarvitsee apua ja puhumme rohkaisevasti keskenämme ja toisistamme.

Esimerkkejä rajoittavista ja eristävästä normeista koulussa:

- Joulun aikaan oletamme, että luokassa kaikki ovat evankelisluterilaisia kristittyjä.
- Käytämme vitsaillen sanoja "skitso", "inva", "cp", "homo".
- Käpälöinti, töniminen, seksuaalissävyytteiset haukkumasanat ovat arkipäivää.
- Yhteisössä on vallalla kielenkäyttöä, jossa tietyt opiskelijaryhmät kokevat olevansa parempia ja tärkeämpiä ja ottavat vapauksia muiden kustannuksella.

Miksi koulumaailmassa täytyy tehdä työtä rajoittavien ja eristävien normien muuttamiseksi?

Normit haastavaan työtapaan ja erityisesti rajoittavien ja eristävien normien työstämiseen koulussa kuuluu, että

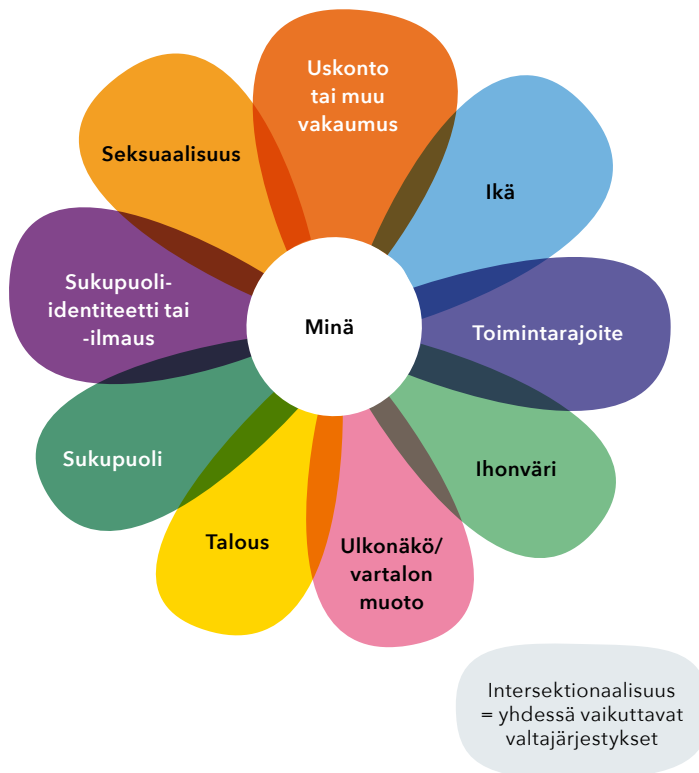
- teet työtä tasa-arvon ja syrjimättömyyden puolesta
- edistät yhtäläisiä oikeuksia ja mahdollisuuksia
- ehkäiset syrjintää ja epäkunnioittavaa puhetta
- muutat normeja luovia rakenteita ja toimintaa
- luot turvallisuutta
- edistät osallistamista
- annat opiskelijoille enemmän mahdollisuuksia kehittyä.

Pohtimalla omaa suhtautumistapaasi normeihin edellytyksesi onnistua ammatillisessa roolissasi paranevat. Saat paremmat lähtökohdat avoimen ja osallistavan ympäristön luomiseen opiskelijoille ja henkilökunnalle. Ymmärrys lisääntyy myös siitä, miten sinua itseäsi on rajoitettu ja rajoitetaan ja miten itse rajoitat muita.

Intersektionaalisuus

Tiettyjä normeja voi ymmärtää vain, kun useita ominaisuuksia yhdistetään toisiinsa.

Esimerkiksi muslimitytöt kohtaavat tietyn tyyppistä stereotyyppiä, joka on erilaista kuin pelkästään muslimiteita tai tyttöjä koskevat stereotyypit. Tätä kutsutaan *intersektionaalisuudeksi tai normien yhteisvaikutukseksi* ja siihen kuuluu, että kun erilaiset normit/valtajärjestykset yhdistyvät, syrjintä on erilaista kuin jos kyseiset kaksi ominaisuutta esiintyisivät erikseen. Intersektionaalisuus auttaa hahmottamaan kokonaiskuvan siitä, miten normit toimivat, miten valtaa käytetään ja miten ihmisiä ei siitä syystä kohdella tasa-arvoisesti. Ei voida sanoa, että kaikki pojat menestyisivät heikosti koulussa, vaan kyse on tietyn tyyppisistä pojista. Ellemme näe muuta kuin poikia, emme pysty löytämään oikeita tapoja tukea juuri niitä poikia, jotka putoavat kelkasta. Jos emme näe kokonaiskuvaa, vaan vain osia siitä, kokonaiskuva epätasa-arvon syntymisestä jää epätäydelliseksi.³



Normien ulkopuolella oleminen

Ihmisiä ryhmitellään ja luokitellaan normien mukaan (esimerkiksi naiset ja miehet, homo- tai heteroseksuaalit, musta- tai valkoihoiset). Tämä pätee myös koulumaailmassa. Enemmistö opiskelijoista on (useimmiten) normien mukaisia, mikä tarkoittaa, että koulussa olo on ihan ok, kun taas normeista poikkeavat opiskelijat tuntevat, miten normit hiertävät esimerkiksi välitunnilla, keskusteluissa pedagogien kanssa, kirjoissa tai kohtelussa oppitunneilla. He eivät ole edustettuina oppiaineissa, heidän läsnäoloaan ei huomioida positiivisella tavalla tai he eivät koe tulewansa nähdyiksi tai ymmärretyiksi kohdatessaan aikuisia. Ellei eristäviä ja rajoittavia normeja kyseenalaisteta jatkuvasti, seurauksena voi olla epäkunnioittavaa puhetta, syrjintää ja väkivaltaa. Koska normit usein ovat näkymättömiä, ikään kuin kirjoittamattomia sääntöjä, se edistää sitä, että emme aina ole perillä siitä, mitkä toimet ylläpitävät normeja. Siksi sinulla pedagogina on paremmat edellytykset ehkäistä ja havaita kyseiset toimet, kun normit ovat sinulle jo ennestään tuttuja ja tunnistat niiden häiritsevän vaikutuksen koulun arjessa.

Mieti...

- Osaatko mainita esimerkkejä normeista? Mitkä tulevat mieleen?
- Ovatko tavallisimmat normit, kuten heteronormi, cisnormi, valkoihoisuusnormi ja toimintakykynormi tuttuja? Mitä ne merkitsevät?
- Mitä kielteisiä normeja esiintyy koulussa, jossa työskentelet?
- Millä tavoin koulusi toimii eristävien ja rajoittavien normien suhteen oppituntien aikana, välitunneilla ja huoltajien kanssa? Mitkä menetelmät toimivat ja miksi?
- Onko sinulla kokemusta/esimerkkejä siitä, miten normit ovat ajan mittaan muuttuneet koulussa, jossa työskentelet?

Etu oikeudet

Henkilö, joka on normien mukainen, saa myös etuoikeuksia. Etuoikeuksissa on kyse siitä, että joku hyötyy esimerkiksi siten, että omia valintoja, identiteettiä tai kokemuksia ei tarvitse tuntea kyseenalaistettavan. Opiskelijan kohdalla voi olla kyse siitä, että hänen ei tarvitse pelätä oppitunnilla viittaamista, rasistista nimittelyä tai muuta halventavaa kielenkäyttöä. Kun on etuoikeuksia, pystyy tavallaan jatkuvasti olemaan pinnalla elämän virrassa, tuntemaan olonsa mukavaksi useimmissa tilanteissa ja saada mitä haluaa ilman sen kummempaa vastustusta.

Minä olen normien mukainen. Mies, valkoihoinen, heteroseksuaali. Minulla on yliopistokoulutus ja työskentelen opettajana. Tämä sattuma (tilastollisestihan tämä on pelkkä sattuma) tarkoittaa, että minulla on etuoikeuksia ja valtaa yhteiskunnassa, ja jos jollakulla on etuoikeuksia ja valtaa, se tarkoittaa, että jollakin muulla ei ole. Jotta maailmasta tulisi parempi, oikeudenmukaisempi ja tasa-arvoisempi paikka, niiden, joilla on etuoikeuksia, täytyy kyseenalaistaa asemansa. Kun olet opettaja, sinulla on mahtava mahdollisuus vaikuttaa aidoisti. Tai no, mahdollisuus – pikemminkin velvollisuus vaikuttaa. Opetussuunnitelman arvoperusta on erittäin selkeä: opettajan täytyy tehdä aktiivisesti työtä kaikkien yhdenvertaisuuden puolesta.

Jodi Picoultin romaani ”Small Great Things” kertoo oikeudenkäynnistä afroamerikkalaisia naisia vastaan. Siinä käsitellään ihonväriin liittyvää epäoikeudenmukaisuutta amerikkalaisessa yhteiskunnassa. Syytetty nainen, Ruth, toteaa eräässä yhteydessä: ”Kuka haluaa hylätä järjestelmän, joka asettaa oman itsen etusijalle?” Tähän kysymykseen kiteytyy lähtökohtani normeja ja tasa-arvoasioita koskevassa työssä: koska minulla on asemani perusteella mahdollisuus toimia epäoikeudenmukaisista järjestelmästä vastaan, minulla on myös velvollisuus tehdä niin.

JACOB TÖRINGE, ÄIDINKIELEN JA HISTORIAN OPETTAJA

Mieti...

- Tiedätkö mitä etuoikeuksia itselläsi on ja miksi? Osaatko mainita esimerkkejä?
- Osaatko mainita esimerkin jostakin tilanteesta, jossa sinua on kohdeltu tietyllä tavalla sukupuolesi takia?
- Onko joskus tuntunut siltä, että olet kokenut ihonvärisi tai toimintakykysi takia rajoituksia?

Työ rajoittavien normien muuttamiseksi koulumaailmassa

Normien työstämisessä juututaan usein samaan kohtaan. On suhteellisen helppoa olla normitietoinen ja jopa kriittinen, mutta siitä eteenpäin pääseminen saattaa usein olla haastavaa. Prosessi saattaa viedä aikaa. Voit käyttää normit haastavan työn kolmea vaihetta apuna matkan varrella ja tarkastaa, missä kohtaa olet menossa.

- 1 Ensimmäisessä vaiheessa on kyse siitä, että **tiedostetaan**, mitä normit ovat ja miten ne syntyvät ja jatkavat elämäänsä koulussa.
- 2 Toisessa vaiheessa normeja ja niiden seurauksia koulussa **tarkastellaan kriittisesti**. Eli tutkitaan, mitä vaikutuksia niillä on ensisijaisesti lapsille ja nuorille, mutta myös niille, jotka työskentelevät ja vaikuttavat kouluympäristössä. Myös omaa tilannetta tarkastellaan ja tutkitaan, miten itse myötävaikuttaa siihen, että normit edelleen edistävät syrjintää koulussa.
- 3 Kolmannessa vaiheessa **korostetaan** osallistavia ja tukevia normeja, kaikkea sitä hyvää, joka saa niin opiskelijat kuin henkilökunnankin viihtymään. Tässä osassa on kyse myös siitä, miten ajatellaan uudella tavalla, luovasti ja miten uudet normit voisivat korvata tai syrjäyttää eristävät ja rajoittavat normit koulussa.

Tunnen olevani aika normitietoinen. Olen jopa (osin) normikriittinen, mutta minusta tuntuu silti, että paljon enemmän täytyy vielä tehdä, jotta pääsen normien haastamiseen asti. Vaikealta tuntuu, mutta olen päässyt alkuun ja prosessi on käynnissä. Tarvitsen apua ja toivon, että pystyn parantamaan.

LUKION OPETTAJA

Voit käyttää näitä kolmea normien työstämisen vaihetta mallina, kun analysoit, missä menet työssäsi, osin yleisellä tasolla, mutta myös sen suhteen, mitkä normit onnistut tekemään näkyviksi ja mitä normeja pystyt työstämään. Malli voi myös auttaa näkemään, keskitytkö johonkin näistä vaiheista liikaa tai liian vähän, sekä miksi ja mitä seurauksia tällä on muutostyöllesi.

Mitä normeja koulussa on?

Ymmärretään, mitä normeja koulussa on, miten ja miksi ne on luotu ja luodaan uudelleen, miten ne vaikuttavat yhdessä muiden normien kanssa, muuttuvat ajan mittaan ja miksi.

Normien tiedostaminen

Kenellä on valtaa/etuoikeuksia?

Normit kyseenalaistetaan lähtien niiden seurauksista ja tarkastellaan omaa tilannetta.

Normit haastava suhtautumistapa

Miten rakentaa uutta ja osallistavaa?

Muutos saadaan aikaan laventamalla, rikkomalla ja haastamalla normit koulun arvopohjan ja muiden toimintaperiaatteiden mukaisesti.

Normien haastaminen

Aloita!

Jotta pedagogina pystyt käsittelemään rajoittavia ja eristäviä normeja, luomaan muutosta ja toteuttamaan koulun ohjeistuksia⁴ aidosti osana koulun arkea, sinun täytyy aloittaa katsomalla peiliin. Voi helposti käydä niin, että ajattelet opettavasi opiskelijoita suhtautumaan normitietoisesti, mutta sinun itsesi ei tarvitse tutkiskella itseäsi kriittisesti. Oman käytöksen tutkiskelu ja muuttaminen edellyttää aktiivista toimintaa kielenkäytön ja opittujen mallien suhteen. Tämä ei aina tunnu kovin mukavalta, mutta on välttämätöntä, jotta huomaisit, mitä normeja välität eteenpäin opiskelijoille. Aloita siis itsestäsi!

Tee ”Teflontesti”, jonka avulla pystyt tarkistamaan, missä itse olet menossa suhteessa eri normeihin. Nimi ”Teflontesti” tulee siitä ajatuksesta, että on olemassa tilanteita, joissa tietyt ihmiset eivät tunnista kaikkia normeja, koska he noudattavat niitä. Tätä voisi verrata paistinpannun teflonpintaan, johon paistettava ruoka ei tartu vaan liukuu pois. Jos joku sitä vastoin poikkeaa normista ja rikkoo sitä vastaan, hän kohtaa helpommin kitkaa ja normit palavat kiinni ja satuttavat. Siinä kohtaa ei ole minkäänlaista teflonkerrosta.

Harjoitus: Teflontesti

TARKOITUS: tehdä oma asema suhteessa eri normeihin näkyväksi sekä ymmärtää paremmin, missä yhteyksissä olet etuoikeutettu tai kohtaat syrjintää ja missä yhteyksissä sinun pitäisi aktiivisesti antaa tilaa vähemmän etuoikeutetuille henkilöille.

AIKA: vähintään 20 minuuttia.

TARVIKKEET:

- alla oleva taulukko.

TEE NÄIN:

1. Mieti ja merkitse rasti ruutuun, jos olet usein, joskus, harvoin tai et koskaan joutunut epämiellyttävän tuijotuksen, päällekkarkauksien tai uhkailun kohteeksi tai sinulle on esitetty kysymyksiä, jotka ovat tuntuneet kiusallisilta esimerkiksi sukupuolen, etnisen ryhmän tai sukupuolisen suuntautumisen kannalta.
2. Mieti omalta kannaltasi näkykö rastittamissasi kohdissa mitään mallia? Ovatko kaikki rastit suunnilleen samassa kohdassa?
3. Missä kategorioissa noudatat normeja (kitkaa harvoin) tai et noudata normeja (kitkaa usein)? Miksi luulisit, että on tärkeää tietää, noudatatko vai etkö noudata normeja?
4. Miltä normien noudattaminen tuntuu? Ja miltä normien rikkominen tuntuu?
5. Missä eri kategorioiden tyypillisissä tilanteissa olet ollut mukana ja kohdannut usein kitkaa?
6. Miten voit käyttää näitä normeja ja etuoikeuksia koskevia näkemyksiä rakentavasti?
7. Mitä voit koulussa tehdä vähentääksesi kitkaa niiden yksilöiden osalta, jotka eivät ole normin mukaisia?
8. Ajattele jotakin tapahtumaa tai ohjaamaasi ryhmää. Mitä olisit voinut tehdä toisin helpottaaksesi ja vähentääksesi normien rikkojien kokemaa kitkaa samoissa kategorioissa?

.....

⁴ Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki, Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta ja Yhdenvertaisuuslaki

Teflontestin voi hyvin tehdä myös (vanhemmille) opiskelijoille. Kun teet harjoituksen opiskelijoiden kanssa, on hyvä ennen aloittamista selittää osallistujille, että harjoituksessa ei syytellä tai osoitella sormella eri ryhmittymiä, vaan tarkoitus on tehdä asioita näkyväksi ja pohtia niitä. Se, noudattameko vai rikommeko normeja ei kerro mitään meistä ihmisinä, mutta kertoo paljonkin siitä, miten ympäristö suhtautuu meihin. (Tämä harjoitus edellyttää, että kaikki sen suorittavat ovat sitä mieltä, että yhteiskunnassa on valtarakenteita ja rajoitettavia normeja, ja he haluavat muuttaa niitä.)

VOIT TOTEUTAA HARJOITUKSEN OPISKELIJOIDEN KANSSA ESIMERKIKSI NÄIN:

1. Kerro ryhmälle, että on olemassa tilanteita, jossa normeja noudattava henkilö vain liukuu eteenpäin. Tätä voisi verrata paistinpannun teflonpintaan, johon paistettava ruoka ei tartu vaan liukuu hyvin. Sen sijaan normeja rikkova henkilö kohtaa enemmän kitkaa. Siinä kohtaa ei ole minkäänlaista teflonkerrosta.
2. Jaa teflontesti kaikille osallistujille. Selitä heille, että testissä mukana olevat kategoriat on valittu niin, että niihin liittyy selkeästi rajoitettavia normeja. Painota myös, että kenenkään ei tarvitse näyttää testiään muille.
3. Pyydä osallistujia täyttämään testilomake itsenäisesti merkitsemällä rasti ruutuun.
4. Anna osallistujille kysymyksiä pohdittavaksi yksittäin testin tekemisen jälkeen:
 - Miltä tuntui mieltä omaa itseään ja merkitä rasti eri kategorioihin?
 - Tuliko esiin jotakin uutta, jota et ollut aikaisemmin osannut ajatella?
 - Missä kategorioissa noudatat normeja (kitkaa harvoin) tai et noudata normeja (kitkaa usein)? Miksi luulisit, että on tärkeää tietää, noudatatko vai etkö noudata normeja?
 - Miltä normien noudattaminen tuntuu? Ja miltä normien rikkominen tuntuu?
 - Mitä voit tehdä koulussa vähentääksesi kitkaa niiden yksilöiden osalta, jotka eivät ole normin mukaisia?
5. Jos joku ryhmän jäsen haluaa kertoa avoimesti muille, miltä harjoituksen tekeminen tuntui, hän voi tehdä niin. Jos kukaan ei halua kertoa, siirrykää eteenpäin.
6. Kerro ryhmälle, että normit ovat erilaisia eri ryhmissä ja ne muuttuvat ajan mittaan.
7. Pyydä nyt osallistujia vastaamaan seuraaviin kysymyksiin (esimerkiksi teflontestin kääntöpuolelle:
 - Mistä niistä kategorioista, johon vastasin "harvoin", tarvitsen lisätietoa normeja rikkovien ehdoista ja kokemuksista?
 - Mitä aiot vastaisuudessa tehdä toisin vähentääksesi normien rikkojien kokemaa kitkaa?
8. Lopeta korostamalla, että on erityisen tärkeää tehdä aktiivisesti työtä niiden kategorioiden parissa, joissa he itse ovat merkinneet kokevansa kitkaa harvoin. Jos esimerkiksi henkilö istuu pyörätuolissa, hän luultavasti kokee kitkaa toimintakyvyn takia. Jos tämä henkilö on esimerkiksi jonkin toiminnan järjestäjä, hän luultavasti varmistaa, että toiminta on esteetöntä esimerkiksi varmistamalla, että paikalla on luiska, kun taas henkilö, joka harvoin kohtaa toimintakyvystä johtuvaa kitkaa, unohtaa todennäköisemmin sen, että tilan tulee olla kaikille esteetön.

Harjoitus on muokattu sivuston www.jamstall.nu harjoituksesta.

Teflontesti

Minua on tuijotettu epämiellyttävästi, kimppuuni on hyökätty, minua on uhkailtu tai minulta on kysytty seuraavia asioita:

| | USEIN | JOSKUS | HARVOIN | EI KOSKAAN |
|---|-------|--------|---------|------------|
| SUKUPUOLI/SUKUPUOLI-IDENTITEETTI/SUKUPUOLEN ILMAISU | | | | |
| SEKSUAALINEN SUUNTAUTUMINEN/MIELTYMYS | | | | |
| IKÄ | | | | |
| USKONTO/MUU VAKAUMUS | | | | |
| TOIMINTARAJOITE | | | | |
| IHONVÄRI/ETNINEN ALKUPERÄ | | | | |
| VÄESTÖRYHMÄ/TAUSTA | | | | |
| VARTALON MUOTO | | | | |
| KIELI | | | | |
| MIELENTERVEYS | | | | |
| KANSALLISUUS | | | | |
| POLIITTINEN MIELIPIDE | | | | |
| PERHESUHTEET | | | | |

Jos vastauksissasi on lähes pelkästään "ei koskaan"- tai "harvoin" -vastauksia, olet hyvin todennäköisesti normin mukainen. Siinä tapauksessa et ole ehkä myöskään miettinyt kovinkaan paljon tämän tyyppisiä kysymyksiä, mutta on hyvä, että aloitat niiden miettimisen nyt. Jos koet kitkaa, osaat varmaankin myös paremmin tietää, mitä sopii sanoa ja tehdä. Jos kitkaa puuttuu, puuttuu useimmiten myös osaamista ratkaista, mitä sopii sanoa ja tehdä. Silloin osaaminen syntyy siitä, että alkaa aktiivisesti miettiä ja toimia normit tiedostaen, niin että ei tule vahingossa syrjineeksi ketään.

Sillä, **MITÄ** sanotaan ja mitä näytetään, on merkitystä.

Sillä on merkitystä, **ETTÄ** se sanotaan ja näytetään.

On tärkeää, **MITEN** sanotaan ja näytetään.

Sen lisäksi, että pohdit itseäsi ja sitä, mitä normeja noudatat, kannattaa myös pohtia seuraavia asioita:

Omaa tapaasi kohdella muita

- Ketkä huomioit koulussa
- Ketkä saavat puheenvuoron luokassa
- Tervehditkö kaikkia?

Opettamasi aine

- Mitä selkeitä normeja opettamassasi aineessa on?
- Onko aine selkeästi sukupuolitunut?
- Tämä tarkoittaa esimerkiksi opiskeleeko ainetta selkeästi useampi poika kuin tyttö? Jos vastaus on kyllä, mistä tämä voi johtua?

Opetusmateriaalisi ja oppikirjasi

- Oletko koskaan tarkastellut oppimateriaaliasi normitietoisesti?
- Keitä aineistossa ja kuvissa näkyy?
- Miten vähemmistöt näkyvät ja millä tavoin heistä puhutaan?

Kielesi

- Oletko selvillä siitä, mitä sanot ja miten se vaikuttaa rajoittavia ja eristäviä normeja vahvistavasti?
- Mainitse esimerkkejä sanoista, jotka olet vaihtanut tai joita olet alkanut käyttää haastaaksesi normeja enemmän.
- Oletko esimerkiksi miettinyt, että pohtimalla sellaisten sanojen käyttöä kuin "normaali", "erilainen", "luonnollinen" ja "tavallinen" voit välttää antamasta tilaa rajoittavien ja eristävien normien kasvulle? Millä tavoin tämän kaltaiset sanat luovat normeille perustaa?

Mieti...

- Mitä normeja edustat/mitkä normit tunnistat? Esimerkiksi mitä sukupuolta edustat, mikä seksuaalinen suuntautumisesi on, onko sinulla jokin toimintakyvyn rajoite, mikä ihonvärisi on?
- Mitkä normit ovat muovanneet ja muovaavat sinua?
- Mitä nämä normit merkitsevät elämässäsi? Milloin olet etuoikeutetumpi ja milloin vähemmän etuoikeutettu?
- Missä tilanteissa edustat normia ja milloin olet sen ulkopuolella?
- Miten kokemuksesi ja taustasi vaikuttavat siihen, mitä teet luokahuoneessa?

Muistilista - ota tämä huomioon opetuksessa



Muistilista on tarkoitettu tueksi, että muistat ottaa huomioon eri tekijät opetuksessa.

- Puhuttele kaikkia opiskelijoita nimellä. Vältä sanomasta vain "tytöt" ja "pojat". Näin kohtelet kaikkia yksilöinä, ei sukupuolen perusteella ja vältät transnuorten tekemisen näkymättömiksi ja väärän sukupuolittamisen.
- Pidä aina oppitunnin/ harjoituksen/aiheen tarkoitus selkeänä: Mitä haluat saavuttaa? Mikä sanoma on? Ovatko kaikki osallisina?
- Älä pidä lähtökohtana sitä, että luokka tai ryhmä on yhtenäinen "me", esimerkiksi me suomalaiset, että kaikki viettävät joulua tai elävät demokraattisessa maassa. Vältä jaottelua "meihin" tai "heihin". Puhu sen sijaan yksilöistä tai henkilöistä, joiden tausta, uskonto, seksuaalisuus, toimintakyky on erilainen ja pidä aina lähtökohtana sitä, että yksi näistä erilaisista yksilöistä istuu luokassa, kun muotoilet sanottavaasi. Tämä auttaa puhumaan osallistavalla tavalla. Vältä myös puhumasta yksikössä, kun yleistät (esimerkiksi "mies", "muslimi" tai "pyörätuolin käyttäjä").
- Keskity valtarakenteisiin ja haasta ne, niiden ilmaukset normeissa ja normin seuraukset. Älä keskity siihen, joka poikkeaa normista, vaan siihen, jolle annetaan enemmän valtaa. Jos jotakuta kiusataan esimerkiksi vaatteiden takia, keskity siihen, miksi vaatteet ovat tärkeitä ja kenen oikeus on määrittellä, mikä on oikeaa tai väärää peukeutumista.
- Älä opeta rajoittavia normeja, jotka eivät ole ennestään tuttuja opiskelijoille. Esimerkiksi "Ette saa kiusata Ruutia vain siksi, että hänellä on CP-vamma", "Sakir pitää ottaa mukaan leikkiin, vaikka hän on pyörätuolissa" tai "Samia ei saa kiusata, vaikka hän haluaakin tanssia balettia." Voi olla, että opiskelijat eivät ehkä ole ennen osanneet yhdistää näitä asioita kiusaamiseen.
- Muista varoa liittämästä käytökseesi, sanavalintoihisi tai näyttämäsi esimerkkiin normeja. Esimerkiksi vaikka olettaisit, että koska Sahen on kotoisin Intiasta, hän ilman muuta pitää mausteisesta ruoasta tai että mainitset islamin yhteydessä aina terrorismin tai kun puhut terrorismista, mainitset islamin ja niin edelleen.
- Mieti/ota selvää, mitä sanoja ja ilmauksia käytät ja mitä normeja välität eteenpäin. "Ketekäs vahvat pojat auttaisivat kantamaan näitä tavaroita?", "Kysy äidiltä ja isältä kotona", "Ayla, kun olet juutalainen, kertoisitko meille, miten sinä ja perheesi vietätte juutalaista joulua?" tai että esimerkiksi kysyt lapsilta, mitä hauskaa joululomalla on tapahtunut, ajattelemta, että jotkut lapset saattavat elää perheissä, joissa on väkivaltaa ja alkoholin liikakäyttöä.
- Nosta esiin normeihin liittyvää valtaa ja etuoikeuksia jatkuvasti ja luontevasti.
- Älä anna epäkunnioittavien tai syrjivien ilmausten mennä ohi puuttumatta niihin. On tärkeää, että huomautat niistä, jotta kaikki voivat tuntea olonsa turvallisiksi ja heitä kunnioitetaan koulussa. Älä koskaan hyväksy henkilöiden tai ryhmien epäkunnioittavaa puhuttelua luokassa, suoraan tai epäsuorasti.
- Mieti kenelle annat puheenvuoron, suoraan tai epäsuorasti niin, että annat tiettyjen opiskelijoiden puhua ilman, että he viittaavat. Pyri antamaan kaikille yhtäläinen mahdollisuus sanoa sanottavansa. Huomioi myös hiljaiset ja ujut opiskelijat.
- Mieti, kenen sanomisia vahvistat ja keuhut ja kenelle huomautat. Ovatko kyseessä aina samat opiskelijat?
- Varmista, että olet tietoisesti muotoillut esimerkit, valinnut aineiston, kuvat ja tehtävät niin, että ne kuvastavat monimuotoisuutta, ovat osallistavia ja hyväksyviä tai valaisevat erilaisten ihmisten elämää ja eri tilanteita.

Yhdessä opetushenkilökunnan kanssa

Yksittäisen pedagogin panos voi olla suuri siinä, että opiskelijat tuntevat tulevansa huomioituiksi ja osallistetuiksi. Vaikutus on kuitenkin voimakkaampi, kun koko koulu tekee työtä saman asian puolesta. Ja silloin työ on myös hauskeempaa ja innostavampaa! Jotta työ tasa-arvoisemman ja osallistavamman koulun puolesta olisi mahdollisimman tehokasta, on hyvä, jos koulussa:

1 Nimitetään työtä varten vastuullinen työryhmä.

2 Kartoitetaan nykytilanne (esimerkiksi kyselyn avulla).

3 Asetetaan konkreettiset tavoitteet kartoituksen tulosten perusteella ja työstetään konkreettisia toimenpiteitä tasa-arvon ja osallistamisen juurruttamiseksi selkeämmin päivittäiseen koulutyöhön.

4 Seurataan tavoitteita jatkuvasti, niin että tiedetään, onko muutoksen toteuttamiseen valittu oikeat toimenpiteet.

Vinkkejä toimeenpanoa varten

Jotta koulu onnistuisi yhdenvertaisuustyössä ja syrjinnän vastaisissa toimissa, koko opetushenkilökunnan täytyy vetää yhtä köyttä. Vaikka useimmat ovat yhtä mieltä siitä, että koulun pitää olla turvallinen paikka, kaikki eivät ehkä näe, että tarvitaan enemmän ja muutakin kuin kunnioitusta kanssaihmissä kohtaan, jotta tasa-arvotyö todella toteutuu käytännössä. Seuraavassa luetellaan viisi menestystekijää, jotka koulun johdon on hyvä pitää mielessä.

1 Motivoiva johto

Työn onnistuminen edellyttää johdon tukea, jotta henkilökunta ja opiskelijat voivat panostaa aikaa ja voimavaroja yhdenvertaisuuskysymyksiin. Johto ja koulun henkilökunta tarvitsevat tietoa yhdenvertaisuuskysymyksistä käytännön koulutyössä. Yhdenvertaisuuteen liittyviä kysymyksiä täytyy käsitellä opettajainkokouksissa ja kehityskeskusteluissa henkilökunnan kanssa.

2 Kaikkien pitää osallistua

Yhdenvertaisuustyön juurruttaminen kaikkeen toimintaan on tärkeää. Kaikki koulun henkilökuntaan kuuluvat sekä opiskelijat ovat tästä vastuussa. Rehtorilla on henkilönä hyvät mahdollisuudet toimia esikuvana osoittamalla, että hän tarttuu asioihin ja nostaa näitä kysymyksiä esille esimerkiksi joulujuhlassa, käytäväkeskusteluissa ja tapaamisissa oppilaiden huoltajien kanssa.

3 Tieto

Tasa-arvotyössä tarvitaan tietoa, sekä teoriasta että käytännön menetelmistä. Kaikki varmaankin tietävät, mitä tavoitellaan, mutta matka kohti tavoitetta ja jokaisen yksittäisen yksilön vastuu ja merkitys asian edistämässä täytyy olla selvä. Vaara siitä, että pedagogit jatkavat entiseen tapaan, on myös suuri, ellei heillä ole riittävästi tietoa. Anna henkilökunnalle aikaa keskustella näistä asioista ja aikaa tasa-arvotyön käytännön toteutusta varten. Järjestä aiheesta lisäkoulutusta esimerkiksi pyytämällä jotakuta esimerkiksi LHBTIQ+ -asioista, rasismista vastaisesta työstä tai normeista perillä olevaa henkilökunnan edustajaa jakamaan tietoa muille. Tai kutsu tasa-arvoasioiden asiantuntijoita puhumaan opettajainkokouksiin tai koulutuspäiville. Ole itse paikalla, kun näistä asioista keskustellaan. Muista ottaa työhön mukaan myös vanhemmat ja huoltajat.

4 Yhteiset tavoitteet ja toimenpiteet

Asettakaa yhdessä opetushenkilökunnan kanssa yhteiset tavoitteet ja sopikaa toimenpiteistä. Tavoitteet ja toimenpiteet saavat mielellään olla sekä lyhyen että pitkän tähtäimen toimia. Ne saavat mielellään olla myös yksilötasoisia, esimerkiksi, että *minun tavoitteeni pedagogina on kohdella kaikkia sukupuolineutraalimmin. Minun toimenpiteeni on puhutella jokaista opiskelijaa etunimellä.* Yhteinen ja yleinen koko koulun tason tavoite voi olla esimerkiksi, että *henkilökunta ja opiskelijat selventävät normeja käytännön koulutyössä. Toimenpiteenä on toteuttaa opiskelijoiden kanssa normisuunnistus⁵ ennen joululomaa.* Nämä tavoitteet ja toimenpiteet kirjataan koulun tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmaan ja suunnitelma tukee meitä rakenteiden luomisessa niin, että tavoitteet ja toimenpiteet toteutuvat käytännössä.

5 Opiskelijoiden osallistaminen

Helposti voi käydä niin, että koulun henkilökunta ohjaa opiskelijoita ”parempiin” arvoihin, mikä voi johtaa siihen, että aikuisten normit valtaavat alaa ja nuorten normeista tulee poikkeus. Ottakaa opiskelijat mukaan suunnittelutyöhön ja tasa-arvotyön toteuttamiseen sekä oppitunneilla että koulun muussa toiminnassa.

Miettikää...

- Miten opetushenkilökunnassa toimitaan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman mukaisesti? Millä tavoin edistetään häirinnän ja epäkunnioittavan puheen ehkäisemistä ja kaikkien yhdenvertaisia oikeuksia ja mahdollisuuksia luokassa?
- Miten työtä voi kehittää ja mitä voitte tehdä, jotta kaikki (opiskelijat ja koko henkilökunta) sitoutuvat työhön? Mitä voitte tehdä, jotta myös huoltajat ymmärtävät työn tärkeyden?
- Miten koko opetushenkilökunta pystyy myös yksilötasolla jatkamaan kyselyn tulosten mukaista ja ennaltaehkäisevää työtä niin, että se ei jää vain yhteen oppituntiin tai teemapäivään?

5 Normisuunnistusharjoitus” löytyy Ekvälitan kirjasta Skapa plats- en normutmanande bok för en mer inkluderande skola

Harjoitus: Normit meidän koulussamme

TARKOITUS: nostaa esiin eristävät ja rajoittavat normit, joita koulussa on ja laatia konkreettisia ehdotuksia siitä, miten opetushenkilökunta/ opiskelijat pystyvät purkamaan näitä normeja arkisessa työssä.

AIKA: vähintään 30 minuuttia.

TARVIKKEET:

- post it -lappuja (tai muita pieniä paperilappuja) muistiinpanoja varten jokaiselle ryhmälle (mielellään kahta eri väriä)
- A4-paperia
- syrjintäperusteet tekstinä tai kuvana. (Löytyy harjoituksen lopusta.)

TEE NÄIN:

1. Jaa opetusryhmä mieluiten 3-4 henkilön pienryhmiin.
2. Pyydä pienryhmiä pohtimaan, mitä eristäviä ja rajoittavia normeja koulussa on. Syrjintäperusteet kannattaa pitää saatavilla teksti- tai kuvamuodossa, niin että tehtävän osallistajat voivat hakea niistä inspiraatiota. Kyse voi olla esimerkiksi siitä, että koulun tilat eivät ole esteettömät, että rasismia esiintyy tai että vain tyttöjen työ huomioidaan, että pojilta ei odoteta yhtä paljon kuin tytöiltä, ja niin edelleen.
3. Kirjoita konkreettiset ongelmat post it -lapuille. Käykää laput läpi ja muotoilkaa niiden perusteella normit tiedostavia ongelmia. Esimerkiksi, jos lapussa lukee "rasistisia haukkumasanoja", se kirjoitetaan muotoon "valkoisuusnormi, joka ilmenee haukkumasanoina". Anna jokaisen ryhmän jäsenen valita yksi (1) post it -lappu, jota heidän mielestään olisi tärkeää tarkastella lähemmin, ja liimaa lappu A4-paperille.
4. Pyydä ryhmiä sitten ideoimaan erilaisia mahdollisia ratkaisuja ongelmiin, joita he ovat luetteloineet. Käyttäkää eriväristä kynää tai toista väriä post it -lapuilla ongelmien ratkaisuja varten ja kiinnittäkää ne samaan A4-paperiin, jolla ongelmalappu on. Ratkaisut

voivat olla miten mahdollisia tai mahdottomia tahansa. Miettikää ja pohtikaa yhdessä, niin että ratkaisu keskittyy normiin, että normia on muutettava, eikä sitä, joka poikkeaa normista.

5. Seuraavaksi ryhmät vaihtavat A4-papereita keskenään. Miettikää yhdessä uusia ongelman muotoiluja ja mahdollisia ratkaisuja. Jos aikaa on, lappuja voi vaihtaa vielä kolmannen ryhmän kanssa ja tehdä samat asiat.
6. Miettikää sitten edelleen (edessänne olevien ratkaisujen perusteella), mitä te opetushenkilökuntana ja mitä yksittäiset pedagogit voivat tehdä:
 - Mitä voidaan tehdä heti huomenna? Mikä sinun roolisi on?
 - Mitä voidaan tehdä ensi viikosta alkaen? Mikä sinun roolisi on?
 - Mitä haluatte saada tehtyä ennen lukuvuoden loppua?
7. Tehtävän lopuksi esittelette toistenne ideat. Joku toimii kirjurina ja kirjaa kaikki ideat yhteen asiakirjaan. Päättäkää sitten, mitä aiotte pyrkiä tekemään ja mihin mennessä. Päättäkää myös, kuka on vastuussa tyhjien ruutujen täyttämisestä, kuten tavoitteen muotoilu, nykytilanne ja seuranta. Voitte käyttää *Ekvalitan mallia tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmasta*, joka löytyy jäljempää.

Syrjinnän perusteet

Yhdenvertaisuuslain⁶ mukaan ketään ei saa syrjiä seuraavin perustein:

- sukupuoli
- ikä
- alkuperä
- kansalaisuus
- kieli
- uskonto
- vakaumus
- mielipide
- poliittinen toiminta
- ammattiyhdistystoiminta
- perhesuhteet
- terveydentila
- vammaisuus
- seksuaalinen suuntautuminen
- muu henkilöön liittyvä syy.

Syrjintä on kielletty riippumatta siitä, perustuuko se henkilöä itseään vai jotakuta toista koskevaan tosiseikkaan tai oletukseen. Välittömän ja välillisen syrjinnän lisäksi yhdenvertaisuuslaissa tarkoitettua syrjintää on häirintä, kohtuullisten mukautusten epääminen sekä ohje tai käsky syrjiä. Positiivinen erityiskohtelu, eli sellainen oikeasuhtainen erilainen kohtelu, jonka tarkoituksena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen taikka syrjinnästä johtuvien haittojen

Normit haastava työtapa on edellytys sille, että koulu onnistuu yhdenvertaisuustyössä. Työ luo perustan koko yhteiskunnan muutokselle parempaan suuntaan. Meidän täytyy työstää rajoittavia ja eristäviä normeja sekä stressiä ja pahoinvointia aiheuttavia normeja. Tarkoitin siis normeja, jotka liittyvät toimintakykyyn, sukupuoleen, ikään, seksuaalisuuteen, vartalon kokoon, ihonväriin, mielenterveyteen ja niin edelleen. Näitä normeja meidän pitäisi muuttaa, ja samalla korostaa osallistavia normeja. Eikä työ kuulu ”erilaisille” opiskelijoille. Heillä pitäisi olla koulussa ja yhteiskunnassa joku, joka taistelee heidän puolestaan. Ja meidän, eli koulussa työskentelevien pedagogien tehtävä on hoitaa taistelu. Meidän pitää antaa heille tukea ilman että heidän pitää pyytää sitä.

Ajattelen myös, että koulussa on valtavan värikäs joukko opiskelijoita, vaikka se ei aina näykään ulospäin. Ja tiedän, että minun pitäisi nähdä nämä värit paremmin. Toimia paremmin, jotta keskittyminen siirtyy pois siitä, mikä on erilaista ja poikkeavaa, ”niistä muista”, itseeni ja normeihin. Minun täytyy opetella näkemään sellaista, mikä on aikaisemmin ollut osin näkymätöntä minulle. Se ei todellakaan ole helppoa, vaan tuntuu hetkittäin erittäin vaikealta, mutta ajattelen, että muiden avulla – kollegoiden ja opiskelijoiden – voin kehittyä ja että me kaikki voitamme sen myötä. Pedagogeina meidän tehtävämme on antaa opiskelijoille tukemme ja varmistaa, että kukaan ei joudu kestäämään epäkunnioittavaa puhetta, häirintää tai syrjintää. Meidän täytyy osoittaa, että otamme yhdenvertaisuustyön vakavasti. Vain silloin muutos on mahdollinen.

NINA BLOMBERG, FILOSOFIAN,
USKONNON, ELÄMÄNKATSOMUSTIEDON
JA TERVEYSTIEDON OPETTAJA

6 sekä Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta, Yhdenvertaisuuslaki

VIISI VINKKIÄ normit haastavaan työhön

Viisi hyvin helppoa vaihtetta, niin kutsuttua mikrotoimenpidettä, joilla pääsee alkuun normit haastavassa työtavassa.⁷

1 Tee normit näkyviksi, älä keskity siihen, mikä on normien vastaista!

Useimmiten normit menevät huomaamatta ohi, koska me itse sovimme normiin. Normit tulevat selviksi, kun henkilö, joka rikkoo normeja tulee luokkaan tai kouluun (esimerkiksi kun homoseksuaali poika tulee kaapista, homofobiset haukkumasanat tulevat paljon selkeämmiksi). Puhukaa siksi mieluummin normista, jonka mukaan odotamme tai edellytämme heteroseksuaalisuutta, ja yritäkää osallistaa normien rikkoja luonnollisella tavalla tekemättä asiasta numeroa. Jos normien rikkoja yritetään osallistaa korostamalla asiaa, vaikutus on päinvastainen kuin mitä toivottiin. Silloin keskitytään siihen, mikä rikkoo normia, ei itse normiin. Normia voi tarkastella kysymällä esimerkiksi, että mitä seksuaalisuuteen liittyviä normeja kirjassa/tekstissä/filmissä esiintyy? Millä tavoin tytöt/pojat esitetään niin, että transnuoret jätetään ulkopuolisiksi? Mistä johtuu, että sukupuoli/perheet/mielenterveys/etniset ryhmät/toimintakyky/uskonnot esitetään tällä tavalla? Onko tilanne todellisuudessa tämä? Miten tämä vaikuttaa henkilöihin, jotka ovat/eivät ole normin mukaisia? Jos syntyy keskustelua normien vastaisista henkilöistä, esimerkiksi mielenterveysongelmisista, varmista, ettei mitään epäkunnioittavaa sanota ja että reagoit heti, jos niin käy. Ennakkoluuloista voidaan ilman muuta keskustella (eli että jos terroristi on valkoihoinen, puhutaan mielenterveysongelmista, mutta jos hän on muu kuin valkoihoinen, niistä ei puhuta), mutta ei normeja rikkovien opiskelijoiden kustannuksella.

2 Kohtelee opiskelijoita yksilöinä, ei sukupuolen mukaan tai jonkin seksuaalisen suuntauksen edustajina!

Jokaisella opiskelijalla on nimi. Pidä huoli siitä, että puhuttelet kaikkia nimellä. Älä sano ”tytöt” ja ”pojat”. Näin osoitat, että näet kaikki yksilöinä, et sukupuolensa edustajina. Jos opiskelijoita on paljon etkä pysty luettelemaan kaikkien nimiä, sano jotakin muuta sopivaa kuten esimerkiksi ”te, jotka istutte takimmaisina”, ”te, jotka menitte ensin” ja niin edelleen.

Älä pidä sukupuolta tai seksuaalista suuntautumista itsestäänselvyytenä. Joidenkin opiskelijoiden mielestä ei ole miellyttävää puhua sukupuolestaan. Tilanne on sama, kun pedagogit käyttävät rutiininomaisesti ilmausta ”äiti ja isä” esimerkiksi pyytäessään opiskelijoita ottamaan allekirjoituksen johonkin paperiin. Tässä tilanteessa oletus on, että opiskelija asuu vanhempiansa kanssa, että hän elää heteroseksuaalisessa perheessä, hänellä on kaksi vanhempaa ja niin edelleen. Ilmausta on helppo vaihtaa ja sanoa ”huoltaja” tai ”aikuinen”.

Vältä pitämästä heteroseksuaalisuutta oletusarvona keskusteluissa ja toimiessasi opiskelijoiden kanssa. ”Te pojat ajattelette vain tyttöjä” tai ”Tyttöillähän on poikaystävä, niin että...” tai että pidät itsestään selvänä, että lapset elävät heteroseksuaalisessa perheessä. Tämä on perinteinen tapa vahvistaa heteroseksuaalisuuden normia arjessa.

7 Voit lukea lisää normit haastavasta pedagogiikasta Ekvälitan kirjasta *Skapa plats - en normutmanande bok för en mer inkluderande skola*

Muista käyttää puheessa ja kirjoituksessa aina sukupuolineutraaleja termejä, ellei sukupuolen määrittelyllä ole merkitystä. Muista myös, että jotkut opiskelijat eivät halua määrittelyä työtöiksi tai pojiksi. Asian voi varmistaa myös kiertämällä luokan ja pyytämällä jokaista sanomaan nimensä.

3 Pidä monimuotoisuutta lähtökohtana luokassa!

Muista aina kohdata jokainen opiskelija yksilönä luokassa/opiskelijaryhmässä, niin ajatuksen kuin toiminnankin tasolla. Koulussa on suuri määrä erilaisia opiskelijoita, joiden monimuotoisuus ei aina näy päälle päin. Opiskelijoilla saattaa olla erilaisia toimintarajoitteita, erilaisia sukupuoli-identiteettejä, uskontoja, seksuaalisia suuntautumisia, kotioloja ja eri tasoisia mielenterveyden ongelmia. Joskus normittuneen toiminnan tai suhtautumisen havaitsemista auttaa se, että aina olettaa, että luokassa vähintään yksi henkilö ei ole identiteetiltään heteroseksuaali, että kaikki eivät elä perinteisissä ydinperheissä, että joku ei tunne oloaan hyväksi biologisessa sukupuolestaan, että henkilöllä voi olla sekä näkyviä että näkymättömiä toimintarajoitteita ja niin edelleen. Tämä auttaa, kun puhuttelet luokkaa/ryhmää. Jos kaikkien syrjäntäperusteiden muistaminen tuntuu ylivoimaiselta, voit esimerkiksi aloittaa pitämällä yhden mielessäsi päivän tai viikon ajan, jotta saat normin mukaisen käyttäytymisesi näkyväksi, ja ottaa sitten vasta muistettavaksi seuraavan normin.

4 Tarkastele käyttämiäsi opetusvälineitä!

Ketkä oikeastaan ovat edustettuina oppikirjoissa ja materiaalissa, jonka sinä ja opiskelijasi olette laatineet? Ja miten materiaalissa esiintyvät ihmiset esitetään? Ovatko erilaisista toiminnallisista rajoitteista kärsivät henkilöt täysin näkymättömiä vai pidetäänkö heitä ”erilaisina”? Entä LHBTIQ+ -henkilöt⁸, näkykö heitä ja jos, niin millä tavalla? Kaikkien opiskelijoiden tulee paitsi tuntea olevansa edustettuina, myös löytää esikuvia, toisin sanoen myönteisesti esitettyjä tai menestyviä henkilöitä, jotka edustavat heitä. Opiskelijat ovat oppimateriaalin kanssa tekemisissä päivittäin, ja siksi se tulee tarkistaa normien suhteen. Hoida tämä yhdessä opiskelijoiden kanssa.

5 Puutu aina kielenkäyttöön ja leikinlaskuun, joka on suunnattu muita ihmisryhmiä vastaan!

Eri ihmisryhmiin liitettävät haukkumasanat kuten ”homo/hintti”, ”AHDH-lapsi”, ”n-sana” tai nauraminen jollekulle, jolla on tahatonta nykimistä, joka käyttää erilaisia apuvälineitä tai jonka vartalon muoto poikkeaa normista, eivät kuulu kouluun. Kiellä tällainen puhe aina! Älä hyväksy vastauksia ”se oli vitsi” tai ”ei se tarkoita mitään” vaan kiellä napakasti ja keskustele asiasta opiskelijoiden kanssa. Miksi he sanoivat sillä tavalla? Huomaavatko he, miten he antavat vanhanaikaisten normien ohjata toimintaansa? Tällaiset normit kyseenalaistavat ihmisten samanarvoisuuden. Miten he voisivat toimia toisin vitsaillessaan, niin että eivät tue vanhanaikaisia normeja? Käytä valtaasi ja toimi!

8 LHBTIQ+ on kokoava kirjainlyhenne ryhmistä lesbot, homot, bit, transihmiset, intersukupuoliset ja queerit. Plusmerkki tarkoittaa, että lyhenne voi viitata myös muihin seksuaalisiin suuntautumisiin ja identiteetteihin.

Harjoituksia

Alla on esimerkkejä harjoituksista, jotka voi tehdä yhdessä opiskelijoiden ja kollegoiden kanssa rajoittavien ja eristävien normien haastamiseksi.

Harjoitus: Hyvä ihminen 1

TARKOITUS: herättää keskustelua siitä, minkälainen on ”hyvä ihminen” ja siitä, miten määritelmä sopii kaikkiin, sukupuolesta riippumatta, sekä luoda työkaluja toimia toisin, jos sukupuoleen liittyviä eroja on olemassa.

AIKA: vähintään 30 minuuttia.

TARVIKKEET:

- valkotalu tai muu muistiinpanoväline, jonka avulla kaikki näkevät mitä kirjoitetaan
- kyniä.

TEE NÄIN:

1. Jaa osanottajat pienryhmiin. Pyydä ryhmiä keskustelemaan muutaman minuutin ajan siitä, miten he kuvailisivat ”hyvää ihmistä”. Pyydä pohtimaan, miten sellainen ihminen käyttäytyy, millainen hän on, miten hän ajattelee, mitä hän tekee ja niin edelleen. Pyydä ryhmiä kertomaan vuorotellen mitä he ovat keksineet. Voit kirjoittaa adjektiivit taulun toiseen laitaan. Voit myös pyytää yhtä henkilöä kustakin ryhmästä kirjoittamaan adjektiivit taululle, niin voitte käydä kirjaukset yhdessä läpi.
2. Anna ryhmille sitten muutama minuutti aikaa keskustella siitä, mitä heille tulee mieleen sanoista ”oikea mies”. Tee sitten samoin kuin aiemmin, eli pyydä ryhmiä kertomaan tuloksista ja kirjoittamaan sanat taulun toiselle puolelle. Tai pyydä yhtä henkilöä kustakin ryhmästä kirjoittamaan pohdinnat taululle.

3. Vertaa sitten taulun kahta osaa toisiinsa. Vastaaatko ne toisiaan? Jos niin ei ole, miksi ”hyvä ihminen” ja ”oikea mies” eivät sovi yhteen? Miksi näiltä kahdelta ei odoteta samoja asioita? Mistä hyvää ihmistä ja oikeaa miestä koskevat odotuksemme ovat peräisin? Miten miehekkyyden odotukset muovaavat miehiä? Miten miehekkyyden odotukset muovaavat naisia ja henkilöitä, joihin kaksijakoinen sukupuolikäsitely ei sovi? Voiko kukaan täyttää kaikkia miehisyuden odotuksia? Ovatko nämä odotukset muuttuneet historian kuluessa? Jos, niin millä tavoin? Miltä tilanne näyttää tulevaisuudessa? Millä tavoin koulu, pedagogit ja opiskelijat vaikuttavat tähän kuvaan?
4. Miettikää myös, mitä siitä seuraa, jos joku ei vastaa miehelle asetettuja odotuksia? Miltä tilanne näyttää yhteiskunnan tasolla? Voiko esimerkiksi itsemurhien suuri määrä, päihteiden väärinkäyttö tai asunnottomuus suomalaisten miesten keskuudessa liittyä tähän jollakin tavoin? Miltä seuraukset näyttävät koulussa?
5. Harjoituksen lopuksi pyydä osallistujia pohtimaan pienryhmissä, mitä muutoksen aikaansaamiseksi yksilön tasolla ja myös yhteiskunnan tasolla voidaan tehdä. Mitä voimme tehdä, jotta hyvän ihmisen määritelmä vastaisi oikean miehen määritelmää? Minkälaista muutosta tämä merkitsisi kouluympäristössä? Mitä meidän pitäisi tehdä toisin?

Harjoitus: Hyvä ihminen 2

Harjoituksen voi toteuttaa yhdessä opiskelijoiden kanssa, mutta myös opetushenkilökunnan kanssa. Sovella harjoitus kohderyhmän ikätasoon sopivaksi.

TARKOITUS: Herättää keskustelua ”hyvästä ihmisestä” ja pohtia, sopiiko tämä määritelmä kaikkiin ulkoisista ominaisuuksista riippumatta.

AIKA: vähintään 20 minuuttia.

TARVIKKEET:

- valkotaluu tai muu muistiinpanoväline, jonka avulla kaikki näkevät mitä kirjoitetaan
- kyniä.

TEE NÄIN:

1. Jaa ryhmä pienryhmiin. Pyydä ryhmiä keskustelemaan muutaman minuutin ajan siitä, minkälainen on hyvä ihminen. Pyydä pohtimaan, miten sellainen ihminen käyttäytyy, millainen hän on, miten hän ajattelee, mitä hän tekee ja niin edelleen.
2. Pyydä ryhmiä kertomaan vuorotellen mitä he ovat keksineet. Kirjoita adjektiivit taululle. Voit myös pyytää ryhmäläisiä kirjoittamaan adjektiivit taululle itse.
3. Miettikää sitten yhdessä, miten hyvää ihmistä on kuvailtu. Luultavasti ryhmät ovat keskittyneet ihmisen persoonallisuuteen. Silloin voit pyytää heitä pohtimaan vielä mistä johtuu, että arjessa keskitymme paljolti ihmisten ulkonäköön, esimerkiksi vaatteisiin, ihonväriin, ruumiinrakenteeseen, sukupuoleen ja niin edelleen, ja että useimmiten arvostamme normien mukaisia ulkoisia ominaisuuksia, ja sorramme sitä, joka ei sovi joukkoon. Keskustelkaa myös siitä, miten tämä vaikuttaa meihin ihmisinä ja mihin se voi huonoimmassa ja parhaassa tapauksessa johtaa.
4. Pyydä osallistujia harjoituksen päätteeksi miettimään konkreettisia ehdotuksia siitä, mitä he voivat tehdä vaikuttaakseen esiin nousseisiin ongelmiin. Minkälaista muutosta tämä merkitsisi koulumiljöössä? Mitä meidän pitäisi tehdä toisin?

Harjoitus: Normitietoiset liikennemerkit

Kun käyt läpi liikennesääntöjä ja liikennemerkkejä, saat norminäkökulman esiin, kun miettitte, miltä liikennemerkit näyttävät.

TARKOITUS: tehdä miesnormi näkyväksi ja harjoitella normitietoisuutta.

AIKA: vähintään 45 minuuttia.

TARVIKKEET:

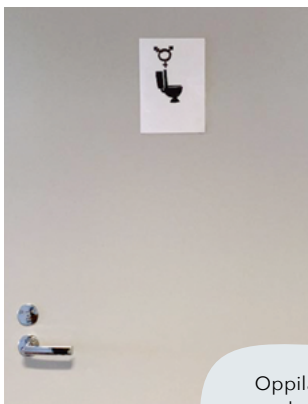
kuvia liikennemerkeistä, joissa näkyy ihmishahmoja askartelumateriaalia.

TEE NÄIN:

1. Käy opiskelijoiden kanssa läpi liikennesäännöt ja -merkit tavalliseen tapaan.
2. Selitä sana osallistaminen. (Että kaikkien pitää tuntea olevansa tervetulleita, tulevana huomatuiksi ja tuntea olonsa turvalliseksi, ja ettei yksilöistä/ryhmistä puhuta epäkunnioittavasti tai suljeta ulkopuolelle, riippumatta siitä, ovatko he läsnä vai eivät.)
3. Poimi nyt esiin liikennemerkkejä, joissa näkyy ihmisiä ja eläimiä.
4. Aseta opiskelijoille seuraavat kysymykset:
 - Kuka liikennemerkeissä on? (Jos sukupuoli mainitaan, kysy miten se näkyy kuvassa.)
 - Mikä sukupuolta koskeva sanoma merkeistä välittyy? (Esimerkiksi tytöillä on mekko, tietyömerkissä kuvataan miehiä, hirvivaaramerkissä on uroshirvi ja niin edelleen.)
 - Puuttuuko liikennemerkeistä joku? (Esimerkiksi pyörätuolia tai kainalosauvoja käyttävät ihmiset, vanhukset, pikkulapset.)
5. Pohtikaa yhdessä opiskelijoiden kanssa, miltä tuntuu, kun ei saa näkyä liikennemerkeissä (tai esimerkiksi kirjoissa, elokuvissa ja mainoksissa).
6. Pyydä opiskelijoita piirtämään omia osallistavia/normeja rikkovia liikennemerkkejä.
7. Keskustelkaa lopuksi opiskelijoiden tekemistä liikennemerkeistä. Mitä he ajattelivat?

Keskustelkaa myös siitä, miksi on tärkeää, että ihmiset saavat kokea osallistamista ja mitä itse kukin voi tehdä sen hyväksi, että ihmiset tuntevat olevansa osallisina.

8. Ja jos aikaa on, voitte mennä ulos ja ripustaa merkit esille koulun pihalle.



Oppilaiden tekemiä liikennemerkkejä Kauniaisissa.

Harjoitus: Suvaitsen sinua!

Pedagogit puhuvat usein siitä, että lasten ja nuorten täytyy oppia suvaitsemaan erilaisia ihmisiä. Kuitenkaan "suvaitseminen" ei kovinkaan usein kuulosta myönteiseltä. Mistä se johtuu? Kuka oikeastaan päättää, mikä tai kuka on erilainen?

Tässä harjoituksessa nostetaan esiin "suvaitsevaisuuden" käsitteen ongelmallisuus ja harjoituksen voi tehdä eri tavoin ja eri osissa. Lue harjoitus läpi ja mieti, mikä on teille paras tapa toteuttaa se.

TARKOITUS: Tehdä selväksi ero siinä, mitä tarkoittaa 'suvaita' ja 'olla suvaittu' sekä millä tavoin ero liittyy valtaan ja normeihin.

AIKA: 45 minuuttia.

TARVIKKEET:

- valkotaulu/muistiinpanovälineet
- valkotaulukynä/kynä.

MIETI ETUKÄTEEN: tämä harjoitus saattaa aiheuttaa osallistujissa vahvoja reaktioita. Siksi on tärkeää tehdä harjoitus kokonaan loppuun ja selvittää mahdolliset konfliktitilanteet ja tunteet, joita harjoitus voi aiheuttaa. Tämä pätee varsinkin, jos parit jaetaan etukäteen.

Vaihe 1: Suvaitsen sitä, mitä olet valinnut yllesi

TEE NÄIN:

1. Jaa osallistujat pareiksi. (Jos parit eivät mene tasan, myös kolmen ryhmä voi hyvin olla).
2. Parit käyvät istumaan. Pyydä A:ta kommentoimaan jotakin, mitä B:ssä näkyy, mutta arvottamatta. A ei saa kommentoida, että B:llä on hienot silmälasit, upea tiara tai kaunis mekko, vaan A:n tulee keskittyä ainoastaan ulkoisiin yksityiskohtiin. Esimerkiksi: "Sinulla on silmälasit/tiara/mekko." A:n tulee myös vakuuttaa B:lle sanallisesti, että hän suvaitsee/hyväksyy tämän. Esimerkiksi: "Suvaitsen sen, että sinulla on silmälasit", "Minusta on ihan okei, että sinulla on ruskea tiara", "Hyväksyn sen,

että sinulla on tuo mekko yllä”. Pyydä A:ta sanomaan ainakin viisi esimerkkiä. B ei saa sanoa mitään, hän vain kuuntelee.

3. Pyydä osallistujia vaihtamaan osia. Nyt on B:n vuoro suvaita ja A:n olla suvaittu.
4. Kun parit ovat vaihtaneet osia, A:n tulee valita joku B:lle sanomistaan väitteistä ja kehittää sitä eteenpäin. Hänen pitää korostaa, että B on hyvä ”siitä huolimatta” ja että ”ei haittaa mitään”. A:n tulee olla mahdollisimman ystävällinen. Esimerkiksi: ”Ei haittaa mitään, vaikka sinulla on tuo mekko yllä tänään” tai ”Minusta sinä olet kiva, vaikka sinulla on silmälasit”. B:n pitää aina vastata vain ”kiitos”.
5. Pyydä osallistujia jälleen vaihtamaan osia.
6. Keskeytä pariharjoitus, kun osallistujat ovat saaneet kokeilla molempia rooleja. Ellei vaihetta 2 toteuteta, päätä harjoitus alla oleviin keskusteltaviin kysymyksiin. Muussa tapauksessa voitte jatkaa vaiheeseen 2.

Vaihe 2: Suvaitseen valintojasi

TEE NÄIN:

1. Jaa osallistujat uudelleen pareiksi. (Jos vaihetta 1 ei tehty, aloita jakamalla osallistujat pareiksi.)
2. Pyydä osallistujia kertomaan toisilleen jotakin itsestään, esimerkiksi mitä he syövät aamiaiseksi, mitä yleensä tekevät välitunneilla tai mikä on lempiaine koulussa.
3. Pyydä sitten A:ta kommentoimaan, että suvaitsee/hyväksyy B:ssä sellaista, mikä liittyy B:n elämäntilanteeseen tai valintoihin. Esimerkiksi: ”Minusta on ihan ok, vaikka syötkin keitettyjä munia aamiaiseksi.”, ”Hyväksyn sen, että pelaat korttia välitunneilla.”, ”Minua ei haittaa, että lempiaineesi on uskonto.” ja niin edelleen.
4. Pyydä osallistujia vaihtamaan osia.
5. Lopeta harjoitus ja siirry keskusteltaviin kysymyksiin.

KESKUSTELTAVAT KYSYMYKSET:

Riippumatta siitä, tehtiinkö molemmat harjoitukset vai vain osa niistä, keskustelkaa lopuksi:

1. Miltä harjoitus tuntui? Anna kaikkien kertoa, miltä tuntui olla suvaittaja ja suvaittava.
2. Mitä hyvää on käsitteen suvaitsevaisuus käyttämisessä ja mikä siinä on ongelmallista? Kirjoita kommentit valkotaululle kahdelle palstalle ”hyvää” ja ”ongelmallista”, tai pyydä osallistujia kirjaamaan itse pohdintansa kahden otsikon alle. Katso sitten kumman otsikon alle tuli enemmän kommentteja. Ovatko kaikki samaa mieltä taululle kirjoituista asioista, vai onko joku toista mieltä?
3. Kysy osallistujilta, mitkä ihmisryhmät ovat yleensä niitä, jotka suvaitsevat ja keitä suvaitaan. Kirjoita valkotaululle joitakin mainituista ryhmistä.
4. Pyydä osallistujia miettimään, mistä ryhmistä useimmiten puhutaan, kun on kyse suvaitsemisesta. Ympyröi ne. Mistä ryhmistä puhutaan harvoin tai ei koskaan, kun on kyse suvaitsemisesta? Mitä yhtäläisyyksiä ja eroja ympyröityjen ryhmien ja muiden välillä on? Miten tämä liittyy yhteiskunnan normeihin? Voitte myös pohtia, mitkä ryhmät ovat historiallisesti suvainneet ja keitä on suvaittu? Mikä on muuttunut?
5. Pyydä sitten osallistujia miettimään itse ja kirjoittamaan muistiin tilanteet, joissa he itse tuntevat oikeassa elämässä olleensa normin jommalla kummalla puolella. Millaista on olla suvaittu? Entä kun itse on osa normia ja voi valita, suvaitako vai ei suvaita, hyväksyä tai hylätä? Se, joka vapaaehtoisesti haluaa kertoa ryhmälle ajatuksiaan, voi tehdä niin.
6. Luettele vähintään kolme asiaa, jotka osallistujat voisivat tehdä toisin tai joita he voisivat miettiä jatkossa, että eivät loisi ongelmallisia normeja uudestaan.

Harjoitus on Ekvälitan osin muokkaama ruotsalaisen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia ajavan järjestön RFSL:n materiaalista Någonstans går gränsen (2004).

Harjoitus: Vallan väärinkäyttökäytännöt

Vallan väärinkäyttökäytännöksiä koskeva harjoitus sopii hyvin tehtäväksi henkilökunnan ja opiskelijoiden kanssa. Jotta harjoitus toimisi kuten alla on kuvattu, se sopii parhaiten 7. luokan opiskelijoille ja siitä ylöspäin. Harjoituksen voi tehdä myös nuorempien opiskelijoiden kanssa, mutta sitä täytyy soveltaa ryhmän mukaan.

TARKOITUS: Osoittaa, milloin painostusta ja epäoikeudenmukaista kohtelua esiintyy ja harjoitella kieltämään ja muuttamaan käytäntöjä.

AIKA: vähintään 45 minuuttia.

TARVIKKEET:

- asiakirja, joka on yhteenvedo kaikista vallan väärinkäyttökäytännöistä. (Löytyy harjoituksen lopusta.)

POHITTAVAKSI ETUKÄTEEN:

jos vallan väärinkäyttökäytännöt Berit Åsin mukaan eivät ole ennestään tuttuja, tutustu niihin esimerkiksi verkossa osoitteessa: www.kjonnsforskning.no/nb/de-fem-harskarteknikerna.

TEE NÄIN:

1. Aloita kertomalla vallan väärinkäyttökäytännöistä, että niitä käyttävät joko tietoisesti tai tiedostamattaan henkilöt tai ryhmät, jotka haluavat säilyttää valta-asemansa.
2. Jaa ryhmä pienryhmiin. Pyydä jokaista ryhmää tutustumaan yhteen seitsemästä vallan väärinkäyttökäytännöstä etsimällä siitä faktatietoa tai lukemalla yhteenvedon vallan väärinkäyttökäytännöistä.
3. Pyydä opiskelijoita nyt kuvailemaan koettua tai kuviteltua tilannetta, joka voisi tapahtua koulussa kyseistä vallan väärinkäyttökäytännöksiä käytettäessä. Tilanne täytyy pyrkiä kuvailemaan mahdollisimman tarkasti. Muun muassa seuraavia kysymyksiä voi pohtia:
 - Missä päin koulua esimerkkitalanne tapahtuu?
 - Entä missä yhteydessä?
 - Ulkona vai sisällä?
 - Millaisessa paikassa tai huoneessa?
 - Keitä oli läsnä ja mikä heidän välisensä suhde oli?
 - Mitä henkilöt sanoivat toisilleen?
 - Käytettiin kehon kieltä tai eleitä?
4. Pyydä sitten ryhmiä vuorotellen kertomaan tai esittämään tilanne.
5. Ryhmät saavat nyt pohtia
 - rikkoiko kohteena ollut henkilö jotakin normia?
 - miten esimerkissä kohteena ollut henkilö olisi voinut toimia saadakseen vallan takaisin?
 - miten muut ympärillä olleet olisivat voineet toimia?
 - Painota, että ei pidä keskustella siitä, mitä henkilö olisi voinut tehdä, jotta ei olisi joutunut kohteeksi. Nyt pitää keskittyä siihen, mitä on jo tapahtunut ja miten siinä ja silloin voi toimia.
6. Pyydä ryhmiä pohtimaan seuraavia kysymyksiä:
 - Miten luulette kohteeksi joutuneen henkilön kokeneen tilanteen?
 - Miltä kohteeksi joutuneesta henkilöstä tuntui?
 - Keitä muita oli läsnä?
 - Mikä muiden läsnä olleiden suhde oli vallan väärinkäyttökäytännön käyttäjää kohtaan? Entä kohteeksi joutunutta kohtaan? Onko sillä merkitystä, kuka oli läsnä tilanteessa sen suhteen, mitä voi tapahtua?
 - Millä tavoin ympärillä olleet olisivat voineet tukea kohteeksi joutunutta suorassa tilanteessa?
 - Voidaanko tukea antaa jälkikäteen ja jos, niin millä tavoin?
 - Mitä voidaan tehdä tämän tyyppisten tilanteiden estämiseksi?
7. Miettikää lopuksi eri tilanteita yhdessä ja mihin niissä oli päädytty. Opiskelijat voivat myös pohtia, onko olemassa muita vallan väärinkäyttökäytännöitä, joiden pitäisi olla mukana luettelossa. Voi olla hyvä myös painottaa, että vallan väärinkäyttökäytännöt eivät suoranaisesti kohdistu henkilöön, vaan niissä on pikemminkin kyse strategisesta hyökkäyksestä, jotta tekniikkaa käyttävä voittaisi itselleen jotakin. Kyseessä on tapa manipuloida ja käyttää toisia ihmisiä hyödyksi.
8. Harjoitusta on mahdollista jatkaa pyytämällä ryhmiä pohtimaan edistäviä tekniikoita, eli tapoja, joilla ryhmiin luodaan turvaa ja jotka luovat tilaa monimuotoisuudelle. Esimerkiksi voi olla kyse näkyväksi tekemisestä, tiedottamisesta ja huomioon ottamisesta.

Harjoitus on muokattu sivuston www.jamstell.nu harjoituksesta.

Yhteenveto vallan väärinkäyttötekniikoista

Näkymättömäksi tekeminen

Kun joku unohdetaan tai ohitetaan, ja siten annetaan ymmärtää, että henkilö on merkityksetön eikä ole tärkeä. Kyse voi olla kehon kielestä tai äänistä (esimerkiksi huokailusta tai kovaäänisestä haukottelusta). Oppitunnilla voi olla kyse esimerkiksi siitä, että opettaja ei koskaan anna opiskelijalle puheenvuoroa, vaikka tämä viittaa moneen kertaan tai että opiskelija ei kiinnitä huomiota toisiin, kun joku puhuu. Oppikirjoissa tiettyjen ryhmien kokemukset tai panokset tehdään näkymättömiksi, kuvissa tai esimerkeissä niin, että vähemmistöihin kuuluvilta opiskelijoita usein puuttuu esikuvia.

Naurunlaiseksi tekeminen

Tarkoittaa, että joku ironisoi, väheksyy tai ivaa toista tai osoittaa muulla tavoin, että tämä on vähempiarvoinen. Voi olla kyse myös siitä, että jollekulle puhutaan aivan kuin hän tietäisi vähemmän ja olisi alemmalla tasolla (mansplaining/miessellittäminen). Oppitunnilla voi olla kyse siitä, että opettaja puuttuu kaikkeen liian aikaisin, koska luulee, että opiskelija ei selviydy jostakin tai ei tiedä vastausta. Voi olla kyse myös siitä, että jotakuta sanotaan ”liian herkäksi” tai käytetään haukkumasanoja, jotka liittyvät vähemmistöihin ja joita käytetään henkilön pilkkaamiseen.

Tiedon salaaminen

Tiedon salaaminen tai se, että kaikille ei kerrota, mitä on sovittu, on klassinen tapa hyödyntää ja vahvistaa valta-asemaa. Ryhmytyksessä tämä voi tarkoittaa, että joku päättää miten toimitaan kertomatta siitä kaikille ryhmän jäsenille. Tai opiskelija jättää kertomatta opettajan oppitunnilla mainitsemansa tärkeän asian jollekulle, joka on ollut poissa tunnilta. Kyse voi olla myös siitä, että keskustellaan pitkään jostakin tapahtumasta tai aiheesta, jota yksi ryhmän jäsen ei tiedä. Kun tämä sitten kysyy asiasta, hänelle sanotaan, että asia on liian monimutkainen kerrottavaksi kokonaan.

Kaksoisrangaistus

Tästä on kyse, kun mikään vaihtoehto ei ole oikea, teki miten vain. Että henkilö tekee väärin, mitä hän ikinä tekeekin. Voi olla kyse siitä, että opiskelijaa kritisoidaan siitä, että hän ei panosta riittävästi koulunkäyntiin, mutta jos hän tekee niin, se saattaa olla kavereiden mielestä väärin. Voi olla kyse myös opettajasta, joka hoitaa paljon tasa-arvoasioita, mutta sitten hänen myös oletetaan aina hoitavan kaiken. Damned you if you do, damned you if you don't.

Häpeän ja syyllisyyden herättäminen

Tässä on kyse siitä, että jostakusta tehdään syntipukki tai hänen itsensä sanotaan olevan ongelma, kun jotakin negatiivista on tapahtunut. Esimerkki häpeän ja syyllisyyden kohteeksi joutumisesta on, kun raiskatuksi tai seksuaalisen häirinnän kohteeksi joutuneen tytön katsotaan olevan itse syyppää tapahtuneeseen vaatetuksensa tai käyttöksensä takia. Toinen esimerkki on opiskelija tai pedagogi, joka haluaa ottaa esiin syrjinnän, mutta saa kuulla, että mitään ongelmaa ei ollut ennen kuin hän otti sen esiin.

Esineistäminen

Esineistämistä tapahtuu, kun henkilön vartaloa ja ulkonäköä kommentoidaan ja siihen keskitytään tilanteissa, joissa sillä ei ole mitään merkitystä. Tämä on myös seksuaalista häirintää. Henkilö tuomitaan pelkästään ulkonäön perusteella. Kouluympäristössä voi kyse olla siitä, että kritiikkiin vastataan kritisoimalla kritiikin antajan vartaloa eikä vastata asiallisilla argumenteilla.

Väkivalta tai väkivallan uhka

Oman tahdon toteuttaminen fyysisen voimankäytön avulla tai vaikutelman antaminen siitä, että väkivallan käyttö on mahdollista. Esimerkiksi kasvat viedään aivan lähelle toisen kasvoja tai asetetaan seisomaan liian lähelle toista. Kyseessä voi olla ”vitsinä” opiskelijoiden välillä ilmaistu uhka tai jatkuva töniminen, nipistely tai lyöminen välitunnilla tai liikuntatunnilla.

Jatka lukemista tai tilaa meiltä koulutus

Lue lisää erityyppisistä normeista, normit haastavan työn tärkeydestä ja miten voimme haastaa rajoittavia ja eristäviä normeja koulumaailmassa Ekvalitan kirjasta *Skapa plats – en normutmanande bok för en mer inkluderande skola*. Pyrimme saamaan kirjan käännettyä suomeksi. Kirjasta löydät vinkkejä siitä, miten voit tarkastella omia normejasi, konkreettisia ehdotuksia siitä, mitä koulussa voi tehdä yhdenvertaisuustyön edistämiseksi, kollegoiden kanssa tehtäviä harjoituksia ja liuta harjoituksia, joita voit tehdä eri ikäisten opiskelijoiden kanssa kaikkien oppiaineiden puitteissa. Kirja on ilmainen ja voit tilata sen sivulta EKVALITAEDUCATION.FI. Löydät kirjan myös PDF-muodossa. Otamme mielellämme vatsaan mielipiteitä ja ajatuksia tämän apuvälineen sisällöstä osoitteessa ANNATILAA@EKVALITA.FI. Olet myös lämpimästi tervetullut [FACEBOOKRYHMÄÄN ANNA TILAA](https://www.facebook.com/ANNATILAA) jakaaksesi vinkkejä ja ideoita, keskustellaaksesi ja inspiroituaaksesi yhdenvertaisuustyöstä koulussa.

Ekvalitan koulutustiimi tarjoaa työpajoja, luentoja ja laajempia koulutuskokonaisuuksia tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta koulutusympäristössä. Lue lisää työstämme täältä: EKVALITAEDUCATION.FI.

Lähteet

Edemo, G., Rindä, J. (2004) *Någonstans går gränsen. En lärarhandledning om kön, sexualitet och normer i unga människors liv*. RFSL Stockholm <http://enhemlighet.se/wp-content/uploads/2012/09/Ngonstansgrgrnsen.pdf>. Viitattu 10.01.2020

Jämställ.nu
<https://www.jamstall.nu/>. Viitattu 10.01.2020

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta, 30.12.2014/1329
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>. Viitattu 10.01.2020

Lukion opetussuunnitelmien perusteet
<https://www.oph.fi/fi/koulutus-tutkinnot/lukion-opetussuunnitelmien-perusteet>. Viitattu 10.01.2020

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki, 30.12.2013/1287
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2013/20131287>. Viitattu 10.01.2020

Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteet
<https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/perusopetuksen-opetussuunnitelmien-perusteet>. Viitattu 10.01.2020


Terveysten ja hyvinvoinnin laitos
<http://bit.ly/intersektionaalisuus>, <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/tasa-arvosanasto>. Viitattu 10.01.2020

Yhdenvertaisuuslaki, 30.12.2014/1325
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>. Viitattu 10.01.2020

Ekvalitan malli tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmasta.

Mallia voidaan käyttää pohjana harjoitukselle Normit meidän koulussamme.

| Muutossuunnitelma | | | | | |
|--|---|--|--|--|---|
| NYKYHETKI | TAVOITE | TOIMENPITEET | VASTUUT | AIKATAULU | SEURANTA |
| <p>Kriittinen kuvaus koulun nykytilanteesta. Yleiskatsaus, osat alueet tai teemat.</p> <p>Esimerkiksi kuvaus siitä, mikä ei toimi, ei ole systemaattista tai missä on puutteita, esimerkiksi tiedoissa, rutineissa tai seurannassa.</p> | <p>Maimitse mitattavia tavoitteita tai osatavoitteita koululle, liittyen opetussuunnitelmaan tai sitten yksinkertaisemmassa muodossa. Esimerkiksi yhdenvertaisuusnäkökulman sisällyttäminen kolmeen uuteen oppiaineeseen, yhteenveto siitä, miten yhdenvertaisuusnäkökulma ilmenee kolmessa muussa aineessa sekä oppilaiden keskuudessa toteutettava kartoitus seksuaalisen häirinnän kokemuksista.</p> <p>Kirjoita jokainen osatavoite omalle rivilleen. Näin luodaan edellytykset selkeille ja kokonaisvaltaisille prosesseille.</p> | <p>Mitä aiotte konkreettisesti tehdä asetettujen tavoitteiden tai osatavoitteiden saavuttamiseksi? Luettele kaikki osatavoitteet, jotta saat näkyviin työprosessin kaikki vaiheet ja sen, mikä edellyttää mitään. Esimerkiksi tarve turkia jotakin asiaa ennen kuin varsinainen toimenpide voidaan toteuttaa. Myös tässä kohdassa on hyvä kirjoittaa jokainen toimenpide omalle rivilleen.</p> <p>Esimerkiksi työpojojen järjestäminen yhdenvertaisuusnäkökulmasta omassa oppiaineessa ja kysymysten laatiminen kartoitusta varten. Oppilasneuvosto tarkistaa nämä.</p> | <p>1. PÄÄVASTUU 2. TOTEUTUSVASTUU</p> <p>Kun kaikki ovat vastuussa, kukaan ei ole vastuussa. Tämä tarkoittaa, että tehtävä on vastuutettava tietyille henkilöille työryhmille tai prosesseille.</p> | <p>Mitä kannattaa tehdä ensin, esimerkiksi mikä on helpointa tai eniten motivoivaa.</p> <p>Mikä on realistinen aikataulu resurssien nähdessä?</p> <p>Ota huomioon myös muut aikataulut, kuten teemapäivät, koejakso ja millä tavoin toimenpiteet voivat hyödyntää muita prosesseja tai milloin kannattaa lykätä toimenpiteiden toteuttamista. Esimerkiksi, voiko kartoitus sisältyä johonkin toiseen kartoitukseen?</p> | <p>Miten työtä seurataan? Voiko seurannan liittää johonkin toiseen seurantaan tai vai tarvitaanko erillistä seuranta?</p> <p>Kuka, missä, mitä ja milloin – miten seuranta toteutetaan?</p> <p>Konkreettiset määräajat tukevat prosesseja, varsinkin se, että käydään läpi, mikä meni hyvin ja mitä voidaan ottaa oppiksi tulevaa vastaavalaista työtä varten.</p> |

|  EKVALITA NYKYHETKI | TAVOITE | TOIMENPITEET | VASTUUT 1. PÄÄVASTUU 2. TOTEUTUSVASTUU | AIKATAULU | SEURANTA |
|--|---------|--------------|--|-----------|----------|
| | | | | | |

